

AVUSTURYA KAPI KETHÜDALIĞI (1700-1736)

*Nurgül BOZKURT**

Osmanlı Devleti'ne tâbi prensliklerin, yabancı devletlerin, eyalet valilerinin, vezir ve beylerbeylerin devlet nezdinde bulunan resmî mümessillerine kapı kethüdası (daimî elçi) denir¹. Avusturya, Rusya ve İsveç gibi devletler ilk zamanlarda genelde balyos veya kapı kethüdası olarak adlandırılan elçileri tarafından temsil edilmekte idiler. Bu yabancı elçiler, daha sonraları ülkelerinin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinin durumuna göre büyük elçi, kapı kethüdası ismi altında orta elçi (küçük elçi) ve maslahatgüzar seviyesinde devletlerini temsil etme statüleri kazanmışlardır².

Buna mukabil Osmanlı Devleti, hiçbir devleti kendisi ile eşit hakları hâiz muhatap kabul etmediğinden ve bunu diplomatik bir gelenek ve ilke olarak benimsediğinden dolayı 1793 senesine kadar herhangi bir Avrupa Devletinde daimî elçi bulundurmamıştır. Fakat zaman zaman gerektiğçe fevkalâde elçiler göndermiştir³. Bunlar ge-

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1. Mithat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lûgati**, İstanbul 1986, s. 174.

2. 1815 Viyana Kongresi'nde diplomatik temsilciliklerle ilgili ilk düzenlemeler yapılmış, 1818 Axla-Chapelle Protokolü ile yeni hükümler benimsenmiştir. Osmanlı Devleti'nin de benimsediği bu düzenlemelere göre büyük elçi ve maslahatgüzar olmak üzere üç derece kabul edilmiş, 1818'de ise orta elçilik ile maslahatgüzar arasında mukim elçi statüsü kabul edilmiştir. Bu arada büyük elçi ve elçilerin devlet başkanları seviyesinde, maslahatgüzarların ise dış işleri bakanları seviyesinde itimatnâmelerini götürmeleri esas olmuştur. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Bir Avrupa Diploması Merkezi Olarak İstanbul 1792-1798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre", **Osmanlı**, c. I, s. 663; Mehmet İpşirli, "Elçi", **T.D.V.İ.A.**, c. 11, İstanbul 1995, s. 14.

3. Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları", **Toplumsal Tarih**, sayı 27, Mart 1996, s. 54; Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Diplomasisinde "El-kâdimu yüzârü" Kaidesi", **Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan)**, sayı XV, İstanbul 1997, s. 432.

çici bir heyet tarzında olup, padişahın tahta cülûsunu bildirmek, yeni kral veya imparatorun hükümdarlığını tebrik etmek ve muharebeyi müteakip barış için padişahın namesiyle birlikte hediyeler götürmek işiyle vazifeliydiler⁴.

XVIII. yüzyılın sonuna kadar Avrupa'da daimî elçi bulundurmayan Osmanlı Devleti, bu yüzyıldaki siyasî hâdiseleri Eflâk voyvodalarının yabancı gazetelerden tercüme ettirip gönderdikleri bilgilerden öğrenmekteydi. Fakat XVIII. asrın sonlarına doğru düştüğü zaaf ve siyasî cereyanların kuvvetli bir şekil alması üzerine III. Selim zamanında Avrupa ahvali hakkında bilgi edinilmek üzere Yusuf Agah Efendi İngiltere'ye, Divân-ı Hümâyûn hocalarından Ali Aziz Efendi Prusya'ya Sadaret Kethüdası İbrahim Afif Efendi de Avusturya'ya daimî Türk büyük elçileri olarak tayin olundular⁵.

a- İstanbul'da Avusturya Kapı Kethüdalığı ve Büyük Elçiliği

Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında bazı konuların görüşülmesi ve karara bağlanması için İstanbul'a geçici elçiler gelmekte idi. Avusturya ilk büyük elçi olarak Siegmund Weixelberger'i İstanbul'a 1528 senesinde gönderdi⁶. Osmanlı Devleti'nin 1547 Antlaşması ile Avusturya'ya daimî elçi bulundurma hakkı tanınması üzerine de İstanbul'a Kayser'in ilk daimî temsilcisi olarak Johann Maria Malvezzi geldi⁷.

4. Ahmet Halaçoğlu, "Ereğli'de Rus Elçilik Heyetine Yapılan 1741 Tarihli Masraf Defteri", *Askerî Tarih Bülteni*, yıl 20, sayı 38, Ankara 1993, s. 179. Nitekim bu gibi misallere Nâme-i Hümâyûn ve Ahkâm defterlerinde sıkça rastlanmaktadır. Bk. BOA. Nâme-i Hümâyûn Defteri, Nr. 5, 6, 7, 8, 9 ve BOA. Ecnebi Defteri (Nemçe Ahidname Defteri), Nr. 57/1.

5. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 274, 275; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara 1987, s. 14-16. Ayrıca Avrupa'da daimi elçilerin kurulması hakkında geniş bilgi için bk. Ercümen Kuran, *Avrupa'da İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)*, Ankara 1968.

6. Bertold Spuler, "1739 Belgrad Barış Antlaşmasına Kadar Avusturya Devleti Tarafından İstanbul'a Gönderilen Elçiler", (çev. Ali İbrahim Savaş), s. 5. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Eylül 2003, sayı 14'de yayınlanacak. Yayınlanmamış olan değerli yazısından istifade etmemi sağlayan Sayın Hocam Doç. Dr. Ali İbrahim Savaş'a teşekkür ederim; Ali İbrahim Savaş, "XVIII. Asırda Osmanlı-Avusturya İlişkileri", *Askerî Tarih Bülteni*, yıl 17, sayı 32, Ankara 1992, s. 27.

7. Bertold Spuler, *a.g.e.*, s. 10.

Avusturya 1547 Antlaşması ile Osmanlı başkentinde daimî elçi bulundurmaya başlarken Osmanlı Devleti, Avusturya'da daimî elçi bulundurmaya 1795 yılında karar vermiştir. Yukarıda belirttiğimiz üzere Viyana Büyük Elçiliği'ne eski kethüda kâtibi İbrahim Afif Efendi'yi seçmiştir⁸. Bu yıla gelinceye kadar Avusturya'ya daimî elçi göndermeyen Osmanlı Devleti, ihtiyaç halinde fevkalâde elçiler göndermiştir⁹.

İki ülke arasındaki karşılıklı elçi gönderme işlemi 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar devam ettiği gibi Karlofça ve Pasarofça Antlaşması'nda da her iki devletin birbirlerine büyük elçi göndereceğine dair şartlar yer almıştır. Antlaşmalarda bu elçilerin iki tarafça da merasimle karşılanacağı hatta devletlerinin şanına layık hediyeler getirecekleri ibaresi de mevcut bulunmaktadır. Osmanlı hükûmeti, o zamana kadar başka hiçbir devletin yapmadığı lütufkâr davranışını büyük elçilik, kapı kethüdalık konusunda da göstermiş, gelen elçi, kapı kethüdası ve maslahatgüzarlar ile bunların maiyetinde bulunan tercüman ve hizmetkarlarını, bunların evlat ve adamlarını koruyup gözetmiş ve her türlü ihtiyaçlarını temin etmiştir.

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra İstanbul'a Avusturya Devleti'nin büyük elçisi sıfatı ile Wolfgang IV., Öttingen-Wallenstein Grafı gelmiştir¹⁰. 1547 ve daha sonraki antlaşmalarda olduğu gibi 1699 Karlofça Antlaşması ile de İstanbul'da daimî elçi bulundurma hakkını elde eden Avusturya, Öttingen'in İstanbul'dan 11 Ekim 1700 tarihinde ayrılmasından sonra yerine daimi elçi olarak Mamurca Della Torre şövalyesi Leopold kalmıştır¹¹. Leopold'dan sonra 1703-1711 yılları arasında Leopold Talman¹² kapı kethüdası

8. Ali İbrahim Savaş, *a.g.m.*, s. 27.

9. Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Diplomasinin Yapısal ve Siyasal Dönemleri Hakkında Bir İnceleme", *Askeri Tarih Bülteni*, sayı 41, Ankara 1996, s. 4.

10. BOA. *Nâme-i Hümayûn Defteri*, Nr. 5, s. 516; BOA. *Ecnebi Defteri (Nemçe Ahidname Defteri)*, Nr. 57/1, s. 28, hk. 12; Bertold Spuler, *a.g.e.*, s. 29.

11. BOA. *Nâme-i Hümayûn Defteri*, Nr. 5, s. 518, 519; Bertold Spuler, *a.g.e.*, s. 29.

12. 1711 yılında orta elçiliğe terfi ettirilir. Terfisi, VI. Karl'ın çasar olarak taç giydiğini tebliğ eden 15.04.1712 tarihli resmi yazısıyla belirtilmiştir. BOA. *Nâme-i Hümayûn Defteri*, Nr. 6, s. 252; Bertold Spuler, *a.g.e.*, s. 29.

olmuştur¹³. 1711 yılında da Kapı Kethüdası olarak Franz Fleischmann tayin edilmiş¹⁴ ve bu görevi 1716 yılında çıkacak olan Osmanlı-Avusturya Savaşına kadar devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1716-1718 yılları arasında devam eden savaş sırasında diplomasi faaliyetleri bir süre için askıya alınmış, savaş sonrası yapılan Pasarofça Barışında kararlaştırıldığı üzere tekrar diplomasi faaliyetlerine girişilmiştir. 1718 Pasarofça Antlaşması'ndan sonra ilk olarak antlaşmanın tasdiknamesini teslim etmek üzere büyük elçi Damian Hugo, Virmont Grafı İstanbul'a geldi¹⁵. İstanbul Daimî Elçilik görevine ise 1719 yılında Josef Dierung (De Virlenf) tayin edildi¹⁶. De Virlenf'den sonra Leopold Talman'ın oğlu Ludwig von Talman¹⁷ Kapı Kethüdalığına atanmış ve bu görevi 1737 yılına kadar sürdürmüştür¹⁸.

b- Avusturya Kapı Kethüdalığı'nın Görevleri

İki ülke arasındaki resmi yazışmaları yürüten Avusturya Kapı Kethüdası evvela elçilik görevlilerinin ve Nemçe tebaasının Osmanlı memleketine emniyetle gelip gitmelerini sağlamakla görevliydi. Avusturya Kapı Kethüdası, Nemçe tebaasından olanların kutsal yerleri ziyaret, seyahat, ticaret veya herhangi bir antlaşma sebebiyle Osmanlı memleketinde buldukları süre zarfında güvenlikle-

13. Talman'ın Kapı Kethüdalığı sırasında Ignaz von Quarrient und Rall fevkalâde elçi olarak gelir. Özel ve ticarî gayeyle gelen fevkalâde elçi Sultan tarafından 12 Ekim 1706 günü kabul edildiğinde I. Jozef'in tahta cülusunu tebliğ etmiştir. BOA. *Nâme-i Hümayûn Defteri*, Nr. 6, s. 84, 85, 87, 88; BOA. *Ecnebi Defteri* Nr. 57/1, s. 38, hk. 46; Bertold Spuler, a.g.e., s. 29, 30.

14. Franz Fleischmann'ın Kapı Kethüdası tayin edildiği Nemçe Çasarı tarafından Pa-dışah III. Ahmed'e gönderilen 4 Nisan 1714 tarihli nâmede belirtilmiştir. BOA. *Nâme-i Hümayûn Defteri*, Nr. 6, s. 329.

15. BOA. *Ecnebi Defteri* Nr. 57/1, s. 67-72, hk. 123-143; Bertold Spuler, a.g.e., s. 30.

16. BOA. *Ecnebi Defteri* Nr. 57/1, s. 78-80, hk. 177-189.

17. Ludwig von Talman, Leopold Talman'ın oğludur. 21 Aralık 1728 günü Sultan tarafından kabul edildi. Selefî Josef Dierung'un yerine kapu kethüdası oldu. 1736 yılında Osmanlı ile Rusya arasında yapılan müzakerelere tavassut edebilmek için orta elçi ve elçi olarak tayin edildi. Bu görevinden dolayı ilk resmi kabulü 18 Eylül günü yapıldı. Avusturya, Rusya'nın yanında savaşa girdiği için bu görevleri kısa bir süre sonra bıraktı. BOA. *Nâme-i Hümayûn Defteri*, Nr. 7, s. 170, 171; Bertold Spuler, s. 31.

18. BOA. *Ecnebi Defteri* Nr. 57/1, s. 129-133, hk. 427-446.

rinin temin edilmesi, gümrüklerde kendilerinden *cizye*¹⁹, *harc*²⁰, *avaid*²¹, geçid adı altında vergi istenmemesi için bir arzuhâl ile Divân'a müracaat ederek yol kağıtları alırdı²². Mesela, 21-30 Nisan 1728 tarihinde Avusturya Kapı Kethüdası'nın müracaatı üzerine Osmanlı idaresi, bazı işlerin yürütülmesi için görevli olarak Avusturya'ya giden Nemçeli bir tercüman ve iki hizmetkarına yolculuk esnasında *cizye*, *harc*, v.s. adı altında vergi alınmaması ve emniyetlerinin sağlanması için yol hükmü verir²³. Yine 29 Temmuz-7 Ağustos 1728 senesinde bir tabip iki hizmetkarı ile birlikte bazı işlerini halletmek için İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'dan da Yanya üzerinden memleketine gitmek istemektedir. Bu sırada Kapı Kethüdası olan de Virlenf, Divân'a bir arzuhâl yazarak adı geçen tabibin ve hizmetkarlarının emniyet içinde memleketlerine gidebilmeleri ve kendilerinden ahitnâmeye aykırı vergi istenmemesi için yol hükmü rica eder. Osmanlı hükümeti istenilen yol kağıdını vererek güzergâhta bulunan mahallî idarecileri uyarır²⁴.

19. Osmanlı Devleti'ne önceki Türk-İslam Devletleri'nden intikal eden *cizye*, Hristiyan tebaadan korunmaları karşılığında alınan baş vergisidir. Vergiyi ödemekle mükellef tutulanlar, bedence ve zihince sağlam ve ödemek kudretine sahip ve reşid olan erkeklerdir. Kadın ve çocuklar ile ihtiyar erkekler harp etmekle mükellef olmadıkları için *cizyeden* muaf tutulurlardı. Ayrıca *cizye* mükelleflerinin ehl-i kitap olmasına dikkat edilir. Putperest ve mecusilerden *cizye* alınmazdı. C.H. Becker, "Cizye", *İ.A.*, c. III, İstanbul 1988, s. 199, 200; Süleyman Sûdi, *Defter-i Muktesid*, (Çev. Mehmet Ali Ünal), Isparta 1996, s. 43; Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, İstanbul 1986, s. 67.

20. Şer'i lisanda müslüman olmayan tebaanın ödemekle mükellef olduğu vergiye *harc* (*harac*) denir. Bu vergiler iki türdür: Biri insanların şahsından alınan *Harac-ı ruus* veya baş vergisidir. Buna *cizye* de denir. Öbürü ise *Harac-ı arazi*, toprak vergisidir. Müslüman olmayan tebaa İslâmiyeti kabul ederse baş vergisinden kurtuluyordu fakat arazi haracını ödemeye devam etmek zorundaydı. Ebül'ulâ Mardin, "Harac", *İ.A.*, c. V, İstanbul 1988, s. 222; Mithad Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 134; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, İstanbul 1983, s. 734.

21. Genellikle yürürlükte olan kanunlar dışında ihdas edilen bir takım gelirler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, c. I, s. 112.

22. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 38-41, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 78, 83, 85, 92, 93, 96, 98, 108, 122, 125, 127, 128, 129, 133, 135, 140, 142, 143, 146, 147. hk. 46, 47, 52, 60, 62, 71, 72, 89, 97, 103, 105, 106, 114, 180, 200, 201, 212, 245, 252, 265, 276, 327, 392, 401, 414, 417, 424, 441, 452, 480, 492, 493, 499, 518, 523, 526.

23. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 127, hk. 413.

24. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 129, hk. 423.

Yine 4-13 Ağustos 1722 tarihleri arasında Nemçeli bir *müste'min*²⁵ önce Kudüs'teki ziyaretgâhları gezecek sonra da *Frengistan'a*²⁶ gidecektir. Nemçe Kapı Kethüdası adı geçen müste'minin Kudüs'e oradan Frengistan'a giderken emniyet içinde yolculuk yapabilmesi için Divân'dan yol emri ister²⁷. 27 Nisan-6 Mayıs 1723 senesinde de Nemçeli bir Yahudi, iki oğlu ve hizmetkârı İstanbul'dan Kudüs'e gidip kutsal yerleri ziyaret edip daha sonra Halep'e gideceklerdir. Talepleri üzerine Nemçe Kapı Kethüdası Divân-ı Hümâyûn'a müracaat ederek Nemçeli Yahudi'nin oğullarının ve adamlarının emniyet içinde ziyaretlerini yapabilmeleri kendilerinden cizye v.s. vergiler istenmemesi, kendilerine, eşya ve hayvanlarına dokunulmaması hususunda bir emr-i şerîf alır²⁸. Böylece bu kişiler ellerinde bulundurdukları yol kağıtları gereğince kutsal yerleri emniyet içinde ziyaret ederler. Gerçi kutsal yerleri ziyaret amacıyla gelen kimselerin yolculukları esnasında mağdur duruma düştükleri, kendilerinden cizye, *bac*²⁹, geçid, v.s. alındığı, rencide edildikleri hususunda incelediğimiz 57/1 Nolu Ecnebi Defteri'nde herhangi bir hükme rastlanmamıştır.

İkinci olarak Avusturya tebaasının Osmanlı Devleti sınırları içerisinde karşılaştığı eşkıyalık ve haydutluk hareketlerini çözüme kavuşturmakta. Avusturya Devleti'ne tâbi bir kaptanın gemisi 4-13 Ocak 1727 senesinde Delvin sancağında demir atmış vaziyette du-

25. Osmanlı ülkesinde oturmalarına müsaade edilen yani kendisine amân veya korunma garantisi verilmiş yabancı devlet tebaasına denir. Müste'min olanlar İslâm diyarında bir seneden az oturacak olurlarsa "harbî", bir sene veya bir seneden fazla ikamet edecek veyahut yerleşip kalacak olurlarsa "zimmi" sayılırlardı. Müste'minler harbîliklerini muhafaza ettikleri müddetçe cizye vergisi ödemezlerdi. Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, c. II, s. 631; Ahmet Özel, "Harbî", *T.D.V.İ.A.*, c. XVI, İstanbul 1997, s. 113, 114; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 135.

26. Osmanlıların Avrupa'ya özellikle Fransa'ya verdikleri isimdir.

27. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 91, hk. 239.

28. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 163, hk. 264.

29. Bâc: Gümrük vergisi olan bâc'ın aslı farsça baj kelimesidir. Metbuun hükümdara vermek zorunda olduğu para ve hediye manasındadır ki haraç kelimesi de bu manayı ifade etmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in kanunnamesinde ise aynı zamanda bir alış-veriş vergisi manasına gelmektedir. M. Fuad Köprülü, *İ.A.*, "Bac", c. II, İstanbul 1979, s. 187; Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, c. I, s. 143; Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 29.

rukken eşyaları haydutlar tarafından gasp edilmiş gemideki adamlar da esir edilmiştir. Bu durumda Avusturya Kapı Kethüdası bir arzuhâlle Divân'a müracaat ederek gasp edilmiş olan eşyaların ve esir edilen adamların sahiplerine iade edilmesi bunu yapan haydutların cezalandırılmasını talep eder. Arzuhâli dikkate alan Osmanlı hükümeti, sorunu halletmek için derhal harekete geçer³⁰. Yine 27 Mayıs-5 Haziran 1722 senesinde Nemçeli kaptanlardan birinin kereste ve nef yüklü gemisi Vidin hududu yakınlarında Ülgünlü eşkıyası tarafından gasp edilmiştir. Nemçe Kapı Kethüdası de Virlenf Divân'a bir arzuhâl göndererek bu harekete cesaret edenlerin antlaşma gereğince cezalandırılmalarını talep etmiştir. Nitekim Osmanlı hükümeti de her defasında bu gibi olayların tekrar etmemesi için gerekli tedbirleri almıştır³¹. 19-28 Ocak 1722 senesinde de Avusturya Devleti tebaası olan bir müste'minin Avusturya'dan İstanbul'a gelirken Hasköy'e yakın bir yerde konakladığı sırada Arnavut eşkıyasından birkaç kişi tarafından yanında olan nakit ve eşyasına el konulur. Bu durumdan Avusturya Kapı Kethüdası aracılığı ile haberdar olan Osmanlı hükümeti derhal Edirne kadısına ve Edirne Bostancı başısına ferman göndererek eşkıyaların hakkından gelinmesi el koydukları eşya ve paraların sahiplerine iade edilmesini bildirir³².

Kapı Kethüdaları, vatandaşlarının rahat ve güvenli seyahatini teminden başka iki ülke arasındaki ticarî meseleleri takip etmekle de görevliydi³³.

Bunun yanında Avusturya Devleti'nin İstanbul'daki Kapı Kethüdası Avusturya tüccarının Osmanlı memleketinde ticarî faaliyette bulunduğu sırada meydana gelen borç-alacak davalarıyla da yakından ilgilenmekte idi. Mesela, 1733 senesinde Nemçeli bir tacirin Hüseyin Reis adlı bir kimsede 1165 guruş alacağı vardır. Alacağını elde edemeyen tacir Kapı Kethüdasına başvurur. Kapı Kethüdası da bir arzuhâlle durumu Divân'a bildirir. Durum Divân'da görüşülür

30. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 123, hk. 394.

31. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 95, hk. 260.

32. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 87, hk. 222.

33. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Nurgül Bozkurt, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Avusturya Ticarî Münasebetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XII, İzmir 1997, s. 187-194.

ve borçlunun borcunu ödemesi bildirilir³⁴. Yine Nemçeli bir tacirin Nikola adlı bir *zımmî*³⁵ zimmetinde temessük gereğince 120 guruş alacağı vardır. Şahitleri de olmasına rağmen Nikola'dan alacağını elde edemeyen tacir, Kapı Kethüdasına başvurur. Kapı Kethüdası da bir arzuhâl ile durumu Osmanlı Devleti'ne bildirir. Her zaman olduğu gibi Osmanlı Devleti belirtilen meblağın temessük gereğince ödenmesinin sağlanması için Yanya sancağı mutasarrıfı ve Yanya kadısına emir verir³⁶. Nemçeli bir müste'minin de Trabzon'da oturan bir *zımmî* zimmetinde 1104 guruş alacağı vardır. Nemçe Kapı Kethüdası durumu arzuhâlle Divân'a bildirir. Osmanlı hükümeti de gönderdiği ferman ile *zımmî*'nin borcunu mahallinde ödememesi durumunda meselenin Divân-ı Hümâyûn'a aksettirilmesini, tacirlerin dört bin akçeden ziyâde olan davalarına o bölgedeki kadıların değil Astane-i Sa'adette kazaskerlerin bakacağı bildirilir³⁷. Nemçe Kapı Kethüdası Talman, ulak başısı olan tüccar Tomas'ın(?) Netherlandlı (Hollandalı) bir tüccarda olan 1000 guruş alacağının verilmesini bir arzuhâl ile ister. Hollandalı tüccarın da Güzelhisar kasabasında oturan Mehmet adlı kişide 2000 guruş alacağı vardır. Buna aynı kasabada oturan Mustafa adlı kişide kefildir. Bu durumda Tomas adlı tüccarın alacağını Hollandalı tüccara 2000 guruş borçlu olan Mehmet'ten alması bildirilir. Eğer verilmez ise bu durumun Divân'a havale edilmesi emredilir³⁸.

Bütün bunların yanında Kapı Kethüdaları savaş sonrası yapılan antlaşma maddelerine dayanarak esir edilen Avusturya tebasının salıverilmesi ve ülkelerine gönderilmesi³⁹ ve tercümanlık yapacak olan kişiler için yapılan antlaşma mucibince "*berat-ı şerîf*"⁴⁰

34. BOA. *Ecnebi Defteri* Nr. 57/1, s. 148, hk. 532.

35. Bk. dipnot 25.

36. BOA. *Ecnebi Defteri* Nr. 57/1, s. 47, hk. 94.

37. BOA. *Ecnebi Defteri* Nr. 57/1, s. 40, hk. 57.

38. BOA. *Ecnebi Defteri* Nr. 57/1, s. 37, hk. 44.

39. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Nurgül Bozkurt, "Karlofça ve Pasarofça Barışı Sonrası Avusturyalı Esirlerin Durumu", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 5, Isparta 2000, s. 35-39.

40. Bazı vazife, hizmet ve memuriyetlere tayin edilenlerin, vazifelerini icra salâhiyetini bildiren padişah emridir. Berât kelimesi yerine aynı zamanda berât-ı şerîf, berat-ı 'alişân, nişân-ı şerîf, nişân, hüküm, emr, menşur, fermân, biti de kullanılırdı. İsmail

verilmesi amacıyla Divân'a müracaat etmekle de görevliydi-ler⁴¹.

c- Kapı Kethüdalığı'nın İhtiyaçlarını Temini Hususu

Osmanlı nezdine gönderilen herhangi bir elçi huduttan içeri girer girmez misafir kabul edilir, yiyecek, yatacak, at ve araba masrafları önceden hesaplanarak bunların karşılanması için İstanbul'a kadar olan yol güzergâhında bulunan mahalli idareciler uyarılır. Üstelik elçiyi sınırdan karşılamak üzere bir mihmandar tayin edilir ve Türklere has misafirperverlik kaideleri üzere bütün yol ve yiyecek masrafları hükümet tarafından karşılanırdı⁴². Bunun güzel bir misa- line Mustafa Nuri Paşa'nın Netayüc ül-Vukuat adlı eserinde rastla- maktayız. II. Mustafa zamanında Karlofça Barış Antlaşması dolayı- sıyla İstanbul'a gelecek olan Avusturya elçisi emrine günde 40 ta- vuk, 3 hindi, 10 kaz, 30 göğercin, 150 okka (192 kg.) un, 10 okka (12.8 kg.) meyve, 30 okka (38.4 kg.) sebze, 3 öküz, bir buzağı, 10 koyun, 50 kile (1.5 tona yakın) arpa, 10 kantar (560 kg.) saman, üç araba otluk, 30 çeki⁴³ (7500 kg.) odun, 110 okka (140.8 kg.) kömür, bir okka bahar (1.28 kg.) ve 150 *kuruş*⁴⁴ gündelik harçlık bağlan- mıştır⁴⁵.

Muvakkat (fevkâlade) Nemçe elçisinin ülke sınırları içerisine girdikten itibaren geri dönene kadar yaptığı bütün yol masrafları ve

Hakkı Uzunçarşılı, "Berat", İ.A., c. II, İstanbul 1979, s. 523; Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., c. I, s. 205; Mithat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lûgati**, İstanbul 1986, s. 45.

41. Bu konuda geniş bilgi için "Avusturya Kapı Kethüdalığına Tercüman Tayini Hususu" kısmına bakınız.

42. Mehmet İpşirli, "Elçi", T.D.V.İ.A., c. XI, İstanbul 1995, s. 8, 9; Ahmet Halaçoğlu, "Ereğli'de Rus Elçilik Heyetine Yapılan 1741 Tarihli Masraf Defteri", **Askerî Tarih Bülteni**, yıl 20, sayı 38, Ankara 1993, s. 181.

43. Odun, kireç, taş, kum ve benzeri şeyleri tartmak için kullanılan eski ağırlık ölçüsüne çeki denir. Çeki=250 kg= 195 okka eder. Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., c. I, s. 340; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 72; Mustafa Nuri Paşa, **Netayüc ül Vukuat**, (Sad. Neşet Çağatay), c. III-IV, s. 320.

44. XVIII. yüzyılın başlarında yani Karlofça Barış Antlaşması sıralarında kırk akçe değerinde idi ki o zamanlar bir altın altmış akçe ediyordu. Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 320.

45. Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 21.

saireyi karşılayan Osmanlı hükümdarı, daima İstanbul'da ikamet eden Nemçe Kapı Kethüdası ile de ilgilenmiş ve her türlü ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. İncelediğimiz 57/1 Nolu Ecnebi Defteri'nde Kapı Kethüdalarının memnuattan olmayan ihtiyaçlarının temini hususunda ayrıntılı bir bilgi yoktur. Fakat Müslümanlarca içilmesi yasak olan hamr (şarap), yenilmesi yasak olan hınzır (domuz) ve reçel ve pekmezlik için üzüm temini hususunda hükümler vardır. Bunun da sebebi hamr, üzüm ve hınzırın Divân-ı hümâyûndan alınacak izin neticesinde temininin mümkün olmasındandır.

57/1 Nolu Ecnebi Defteri'nde kapı kethüdalarının kendi ihtiyaçlarının temini yanında akrabalarının ihtiyacı olan tahıl gibi memnuattan olmayan maddeleri de satın alarak gönderdiklerine dair hükümlere rastlamaktayız. Mesela, Nemçe Kapı Kethüdası olan Talman, Frengistan'da bulunan akrabalarına göndermek için Rusçuk'tan 6000 *kile*⁴⁶ İstanbul buğdayı satın alır. Satın aldığı buğdayın boğazdan geçişine engel olunmaması, zarar verilmeden Frengistan'a ulaştırılabilmesi amacıyla Divân'a müracaat ederek izin ister. Osmanlı idaresi de gerekli izni verir⁴⁷.

Hamr İhtiyacının Temini: Kapı Kethüdarları "hamr"ı Divân-ı hümâyûndan aldıkları özel izinle senede bir defa olmak üzere 7000 *medre*⁴⁸ alabiliyorlardı⁴⁹. Hamrı İstanbul'a yakın ada, iskele ve yalı-

46. Bir cins hububat ölçüsü olan kile, muhtelif yerlerde muhtelif kıymette olur ve birbirini tutmazdı. Ayrı memleketler arasındaki alışverişlerde aradaki fark İstanbul kilesine nazaran tashih olunurdu. İstanbul'da, buğdayda kile 20 okka yani 25,656 kg olarak hesaplanırdı. Kile'nin dörtte biri şinik diye anılırdı. (Kile=2 yarım=4 şinik=8 kutu veya ölçek). Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Çev. Acar Sevim), İstanbul 1990, s. 51; Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 187; Vedat Eldem, *a.g.e.*, s. 237.

47. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 47, 92.

48. Osmanlı Devleti zamanında Rumeli'de kullanılan şıra ve şarap gibi sulu şeylere ait bir ölçektir. Miktarı kullanıldığı yere göre değişmekle birlikte on dört, on beş okka arasında idi. Mithat Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 214.

49. Yine Büyük elçilik görevi ile İstanbul'a gelen Josef Dierung (12-21) Ocak 1720'de Divân'a arzuhâl göndererek yılda bir defa olmak üzere 10.000 medre hamr ister. Divân da buna izin verir. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 75, hk. 163.

18 Haziran 1709'da da Kapı Kethüdası Talman 2000 medre hamrı her bir medresi on ukiyye olmak üzere satın alır. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 44, hk. 77.

(2-11) Ağustos 1706'da Avusturya elçisi 5000 medre hamr satın alır. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 40, hk. 61.

lardan her bir medresine on *vukiyye*⁵⁰ ödeyerek alan Kapı Kethüdalı bunları Galata'daki depolarına yerleştirirlerdi⁵¹. Mesela, Avusturya Kapı Kethüdası Talman, kendisinin ve adamlarının ihtiyaçları için İstanbul'a yakın iskele ve adalardan bir medresi 10 *vukiyye* olmak üzere 7000 medre hamr satın alarak bunu Galata'daki konağına götürmek istediğini, bu arada Galata voyvodası, ümena ve zabıtlar tarafından gümrük, bâc, harc adı altında akçe talep edilmemesi hususunu bir arzuhâl ile Divân'a bildirir. Bu durumda Divândaki mevcut ahkam kayıtları incelenilerek Avusturya Kapı Kethüdasının daha önce hamr satın alıp almadığı tespit edilir ve yılda bir defaya mahsus 7000 medre hamr satın alınmasına müsaade edilir. Hamr satın alan Kapı Kethüdasının hanesine nakil sırasında da bir problemle karşılaşmaması için eline yol üzerinde bulunan Galata voyvodası, ümena ve zabıtları uyaran emr-i şerîf verilir⁵². Hamr satın alınması yılda bir defa ve belli bir miktar ile sınırlı tutulduğu için Kapı Kethüdalı her yıl Divân-ı hümayûna başvurarak verilen izin sonucunda ihtiyaçlarını temin edebiliyorlardı.

Reçel ve Pekmezlik İçin Üzüm Temini: Kapı Kethüdalının izne bağlı olarak temin edebildikleri ihtiyaçlarından birisi de üzumdür. Reçel, pekmez ve şarap yapımında kullanılan üzüm, Nemçe Kapı Kethüdalı tarafından genelde yaz ayı sonlarında yani Ağustos, Eylül aylarında satın alınırdı. Yılda bir defaya mahsus adalardan alınan üzüm Galata'daki depolara naklediliyordu. Satın alınan üzümden cizye, harac, avaid alınmıyordu. Üzümün bir yıl içinde 200 küfe alınabileceğine bunun da bir defada olmasına dikkat ediliyordu⁵³. Osmanlı idaresi üzümün ve hamrın belli bir miktar ve bir defa alınması şartını fazla miktarda nakledileceği endişesinden getirmiş olsa gerektir.

50. *Vukiyye*: Okka adlı eski ağırlık ölçüsünün diğer ismi olup 400 dirhem = 1,2828 (1.283) kg. dan ibaretti. Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 186; Walther Hinz, a.g.e., s. 30; Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1994, s. 237.

51. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 38, 40, 41, 44, 48, 78, 82, 87, 90, 92, 95, 97, 99, 105, 114, 119, 127, 129, 139, 143, 145, 147, 148, 151, 152, 154, 157, 159, hk. 49, 58, 64, 75, 102, 179, 198, 219, 233, 243, 258, 272, 273, 281, 314, 356, 379, 410, 426, 427, 453, 473, 496, 524, 525, 533, 534, 550, 551, 565, 566, 583, 593, 594.

52. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 157, hk. 582.

53. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 81, 84, 93, 103, 145, 147, 151, 153. Hk. 192, 206, 247, 304, 511, 529, 546, 561.

Hınzır İhtiyacının Temini: Hınzır genellikle İstıranca, Terkos ve Yanya'dan satın alınıyordu. Divân-ı hümâyûn, Nemçe Kapı Kethüdalığının senede bir defaya mahsus olmak üzere 150 baş hınzır almasına izin veriyordu⁵⁴.

d- Avusturya Kapı Kethüdalığına Tercüman Tayini Hususu

Nemçe Kapı Kethüdalarının yanında hizmet etmek amacıyla baştercüman, tercüman⁵⁵, resmî yazışmaları taşıyan *ulak*⁵⁶, sekreter, güvenliği sağlamakla görevli yeniçeriler ve hizmetkârları bulunuyordu. Bunlardan Avusturya hükümeti tarafından Nemçe Kapı Kethüdalığında görev yapmak üzere atanan tercümanların⁵⁷ işlerini yapabilmeleri için Osmanlı Devleti idarecilerinden berât almaları gerekmektedir. Elinde berâtı olmayan tercümanın görevi onaylanmış sayılmazdı. Bu sebeple Avusturya Kapı Kethüdaları tayin ettikleri tercümanın görevini onaylatmak amacıyla durumu Divân'a bildiren bir arzuhâl yazar ve berât-ı âlişân rica ederlerdi. Divân'da durumun görüşülmesi sonucu ahitnâmelerde belirtilen hususlar gereğince tercümana padişah tarafından berât verilerek, berâtlı olması sağlanırdı. Böylece berâtlı tercümana tanınan tüm ayrıcalıklardan faydalanma imkanına sahip olurdu. Kendisi, adamları, hizmetkârları, cariyeleri seyahatleri sırasında her türlü vergiden yani harac, *avâriz*⁵⁸, kasabiye (*kasabiyye*)⁵⁹ akçesi, resm-i üserâ ve tekâlif-i ör-

54. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 107, hk. 224.

55. Tercüman, İstanbul'da bulunan yabancı elçilerin tercümanlık işini görenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Her sefaretin tercümanlarından bir kısmı siyasî işlere memur edilirdi. Bunlar Osmanlı Devleti'ne takdimi gereken muhtıra ve notaları Türkçe olarak yazmakla görevliydi. Sefaretin bir kısım tercümanları da gümrüklerde, mahkemelerde v.b. yerlerdeki devlet işlerini takip ederlerdi. Pakalın, *a.g.e.*, s. 139; Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 307.

56. Devlete ait kâğıtları bir yerden başka bir yere götürüp getiren resmî memur hakkında kullanılır bir tâbirdir. Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, c. III, s. 542; Mithat Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 348.

57. Bk. Nurgül Bozkurt, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2000, s. 94-97.

58. Avarız, avâriz-ı dîvâniye veya tekâlif-i örfiyye, XVI. yüzyılın sonlarına kadar fevkalâde zamanlarda alınan ve miktarı Divân-ı hümâyûn tarafından tespit edilen bir vergi türüdür. Tanzimat'ın ilânıyla birlikte kaldırılan bu vergiyi halk nakit, aynî ve hizmet olarak ödemekte idi. Ömer Lütfi Barkan, "Avarız", *İ.A.*, c. II, İstanbul 1979, s. 13 vd.

59. Osmanlı iskelelerine gelen hayvanlardan alınan resme kasabiye akçesi denir. Mithad Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 308.

fiyye v.s. muaf tutulurlardı. Ayrıca tercümanlardan kul ve cârîye istihdam ettiğinden dolayı gümrük vergisi ve harac talep edilemezdi. Kendisine ait olan bağdan elde ettiği şıradan hamr emini, Galata voyvodası ve sairleri fiçı akçesi talep edemezlerdi. Tercümanların her hangi bir kimse ile davası zuhur ettiğinde ise bu davalar ahitnâmelerde belirtildiği üzere o bölgelerde görülmeyip bizzat Astâne-i saâdet'te görülürdü. Bazı işleri sebebiyle Osmanlı ülkesinde herhangi bir yere gittiklerinde seyahatleri sırasında ve konakladıkları yerlerde kendilerine, adamlarına, eşyalarına, hayvanlarına zarar verilmesi yasaklanmıştı. Üstelik konakladıkları yerlerde ihtiyaçları olan her türlü erzak, *narh*⁶⁰ fiyatı üzerinden satılacak ve bunlara mahalli idareciler tarafından her türlü kolaylık gösterilecekti. Kendileri için tehlikeli olduğunu düşündükleri bölgelerde Müslüman gibi giyinip, silah kuşanabileceklerdi ve bu yüzden mahallî idareciler tarafından rahatsız edilmeyeceklerdi⁶¹. Kısacası berât alan tüm tercümanların dokunulmazlıkları söz konusuydu. Bu ayrıcalıklarından dolayı da tercümanlar, Osmanlı ülkesinde çok rahat ve istedikleri şekilde dolaşmaktaydılar.

Tercüman tayini hususu genelde yeni bir tercümana ihtiyaç duyulması, görevini yapmakta olan tercümanın ölümü, görevini suistimal etmesi ve görevden ayrılması gibi durumlarda görülürdü⁶². Ayrıca berâtını almış olup da kaybeden kimselerin tekrar berât elde etmek için Nemçe Kapı Kethüdası vasıtasıyla Divân'a müracaat ettiğini görmekteyiz. Mesela, Kasım 1706 yılında Kapı Kethüdası Talman, baştercüman olan Leopold'un vilayetine gittiğini ve görevinde kayıtsız kaldığını bundan dolayı görevine son verildiğini Osmanlı hükümetine bildirir. Sonra da Leopold'un yerine tercüman olarak Maderos(?) adlı kişiyi tayin ettiklerini, bu kişiye

60. Bir mal veya hizmet için, ilgili resmî makamların tesbit ettiği fiata narh denir. Günümüzde, ancak ekmek, et, şeker, tekel maddeleri, petrol gibi muayyen bazı tüketim mallarına narh konduğu halde, Osmanlı idaresinde her türlü mal ve hizmet narha tâbi idi. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 3.

61. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 32, 39, 40, 45, 69, 98, hk. 27, 55, 59, 81, 131, 277.

62. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 46, 69, 77, 95, hk. 85, 131, 169, 170, 171, 262.

de berât verilmesini talep ederler. Bu değişiklik Osmanlı idaresi tarafından olumlu bulunup adı belirtilen kişiye berât verilir⁶³.

Bu arada önceden tercümanlık berâtını almış olup da kaybeden kişiler de tekrar berât elde etmek için Kapı Kethüdarları aracılığı ile Divân'a müracaat ederlerdi. Mesela, 1715 yılında Nemçe Kapı Kethüdası Franz Fleischmann yanında tercüman olan kimse berâtını kaybetmiştir. Kapı Kethüdası, berâtını kaybeden tercüman için tekrar berât verilmesi amacıyla Divân'a müracaat etmiştir. Osmanlı idaresi de ahitnâmelerde belirtildiği üzere berât verilmesini uygun bulur⁶⁴. Böylece berâtını kaybeden tercüman, tekrar berât verilmesi üzerine beratsız olmaktan kurtulur ve berâtlı tercüman olmanın tüm imkanlarından faydalanır.

Bu tercümanların, özellikle Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü zaafıtan faydalandıklarını görmekteyiz. Öyle ki Bâbîâlî'yi ziyaret ederek Avrupa ahvalini istedikleri gibi bildirmişler, hatta bazıları casusluk dahi etmişlerdir. Tercümanların bu durumlarını tespit eden Osmanlı hükümeti, onları azlettiği gibi, görevlerinin dışındaki işlerle meşgul olmalarını da yasaklayarak ciddi tedbirler almıştır⁶⁵.

Sonuç olarak, Avusturya imparatorları, 1547 Antlaşması'ndan bu tarafa olduğu gibi Karlofça ve Pasarofça Antlaşması sonrası da Osmanlı Devleti'ne Büyük Elçi ve Kapı Kethüdası göndermeye devam etmişlerdir. Bunlar da kendilerine verilen diplomatik görevleri yerine getirerek devletlerini Osmanlı hükümeti nezdinde en iyi şekilde temsil ederek, Avusturya tebaasının ve tüccarının haklarını korumuşlardır. Ancak Osmanlı Devleti de bunlara gerekli yardımı göstermekten imtina etmemiştir.

63. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 41, hk. 65.

64. BOA. *Ecnebi Defteri Nr. 57/1*, s. 51, hk. 119.

65. Sertoğlu, a.g.e., s. 307; Cengiz Orhonlu, "Tercüman", İ.A., c. XII/I, İstanbul 1979, s. 180, 181; Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticâretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar-Berâtlı Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara 1983, s. 28.

İki devlet arasında yapılan antlaşmalar gereğince Osmanlı tebasının da Avusturya memleketlerinde ticaret ve seyahat etme hakkını gözeten Osmanlı padişahı 1795 yılına kadar Avusturya'da daimî elçi bulundurmamış fakat zaman zaman gerektiğçe fevkalâde elçiler göndermiştir. Avusturya hükümeti savaş sonrası esirlerinin kurtarılması işiyle bile bizzat Kapı Kethüdasını görevlendirirken, Avusturya'da daimî elçi bulundurmayan Osmanlı Devleti ise bunu "Kendisi memur tayin etmediği durumda bizzat Avusturya hükümeti tarafından görevlendirilecek kimselerin ilgilenmesi hususunu" antlaşma maddesine koydurarak halletmiştir.